

embertől elérhető mellett kifejténé az egyeseknek a jól szervezett közösségben való együttműködés útján megoldható magasabb ideális feladatait, vagyis egy etikai szociálfilozófia volna a befejezése.

Csak a nevelés és a műveltség kellő szervezésétől remélhetjük az emberiségnek azt a magasabbra fejlesztését, mely minden áldásos reformtörekvésnek szükséges előfeltétele. A nevelés és műveltség terén kell mindenekelőtt az igazi humanizmus szellemét összhangba juttatnunk avval az erőmelkedéssel, melyet a realizmustól kaphatunk, és így kell a mindnyájunktól kívánt szabadságeszménynek és mindinkább tökéletesedő megvalósulásának útját egyengetnünk. Rá kell eszmélnünk arra, hogy nemcsak mint egyesek, hanem mint összesség is képesek vagyunk akarásunkat és életünket szabadságban, saját legmagasabb eszményeink szerint alakítani és nem szabad magunkat külsőleges kultúra-vívmányok hamis fénytől elvakítottunk, ami mindjobban a társadalom és az erkölcsiség összeomlására vezetne.

Ezzel nagyjában ismertettük Wentscher könyvét, mely itt-ott szerkezetében kissé széthull ugyan, egyik-másik részében pedig ismétlésekbe esik, de egészben véve főgondolatával, a szabadság eszméjével egységes elvi alkotó mutat. Néhol úgy látszik, mintha a részletekben nem volna az alapgondolatnak a kellő ereje és másfajta megfontolásokból eredő gondolat sorok végére jutna csak majdnem dekoratív elemül. Így néha az lehet a kritikus olvasónak benyomása, hogy a *szabadság* szót a gondolati összefüggés és különösen a részletekre vonatkozó következtetések minden kára nélkül valamely más általános etikai fogalmat jelölő szóval vagy kifejezéssel lehetne pótolni. Ha így elvéve sajnálattal tapasztaljuk is a gondolatépületnek némi gyengéit metodológiai egység és logikai szilárdság szempontjából, a sok finom megjegyzés még az ilyen, tudományos tekintetben kevésbbé erősen megalapozott részletekben is lebilincsel és kielégít. A pedagógiai gondolatok egybekapcsolása az emberi élet egész gazdagságával különös érdekessége a kiváló munkának.

Waldapfel János

Emil Clemens Scherer: Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten. 1927. Herder & Comp. Freiburg im Breisgau. (522 l.)

A történeti gondolkodás megerősödése vagy gyengülése sajátos kifejezője egy-egy kor szellemi életösszefüggésének. A történeti szemlélet világ- és életszemlélet is, egyszersmind, amely a mindent magával sodró idővel szemben fixpontot keres és amely a valóságot értékek felé haladó életfolyamatnak tekinti, amelynek döntően formáló tényezője az ember. A modern történet-szemlélet elválaszthatatlan a keresztény világnézet kibontakozásától. Az egyén a jelenségvilágon át az értékek világa felé törő küzdelem részesévé válik a mult a jelent átható; annak szerves részét tevő életteljes folyamattá alakul. A keleti és a görög világnézet ciklikus körben látja a történeti valóság felépítését, a keresztény végtelen perspektívát lát maga előtt, amelyben a jelen a multtól determinálva válik szünet nélkül újjá.

A középkor világnézete a történeti értékvalóság oly mélységes átélésében gyökeredzik, hogy reális földi megnyilvánulása elveszíti számára jelentőségét.

Nem a tények a fontosak, hanem maga a folyamat, közeledés „Isten állama, az égi Jeruzsálem felé, amely után Istennek zárandokúton levő fiai fohászokodnak“. (De Civitate Dei. V. 16.)

A történeti valóságérzet a humanizmussal egyidejűleg bontakozik ki. A humanisztikus munka kezdetben esztétikai és művészi, de kapcsolódik vele a történeti tudat ébredése, a reális miliővel való megismerkedés, amelyben az ókoriak és maiak élnek.

A klasszikus mult így a jelent formáló tényezővé válik. Megismerése fontos, mert önmagára eszméletti az embert, megóvja tévedésektől, erényes élethez vezet, politikai bölcseséget ad, kárpótol az élet rövidségéért, emeli a nemzeti érzületet, bölcsesség forrása — *magistra vitae*-je az emberiségnek. A történeti megismerés így humanisztikus studiummá, a harmonikus élet kialakításának eszközévé válik.

A nagy szellemi átértékelések süritő fókuszai mindig az egyetemek voltak. Így jelenik meg a XV. század közepén a *historia*, mint *studium humanitatis*, mint az embert formáló disciplina, az *eloquentia* és *poetica* mellett a heidelbergi egyetemen. Ettől a pillanattól teszi vizsgálat tárgyává szerzőnk a történeti studiumok kibontakozását a német egyetemeken. Kutatásai három évszázad keretében 40 német egyetem be'ső életébe engednek bepillantást.

A középkori főiskolák merev formalizmusával szemben az új életet a humanizmus hozta meg. A latin és görög auktorok vizsgálata felébresztette a kritikai érzéket, de hozzájárult a történeti gondolkodás megindításához is. A XVI. század fordulóján forráskiadások jelennek meg; a kutatók nagyrésze előad az egyetemeken is:

A nagy német humanista, *Celtes Kourád*, már 1494-ben felhívja a figyelmet a rosszakaratú vádakra a németiség multjával szemben; szégyennek mondja, hogy a germán ifjúság nem tud semmit őseiről. Bécsi előadásaiban Tacitus Germaniáját magyarázva súlyt fektet a tartalmi szempontokra is — utal a földrajz és történelem kapcsolatára, kísérletet tesz egy összefüggő történeti áttekintés megkonstruálására. Az első történeti tanszék — *lectura historica* — 1504-ben találjuk Mainzban. A *historia*-általában a retorika és poétika studiumával van egybekötve, egyes helyeken az etikával való kapcsolata domborodik ki élesebben. A fejlődés abban áll, hogy a tisztán filológiai érdeklődés helyébe fokozatosan egy történeti lép, az auktorok magyarázatában a tartalmi vonatkozások válnak túlnyomóvá. A kezdetben hézagos összefüggések lassan kiegészülnek és egy univerzális történeti kép körvonalai kezdenek kibontakozni. Melancthon a históriát minden tudás forrásának és az etika testvértudományának tekinti; 1555-től már univerzális históriát ad elő a wittenbergai egyetemen. A XVI. század közepén jelennek meg *Sleidanus* és *Carion* világtörténeti kézikönyvei. Mindkettő a négy monarchia keretében tárgyalja a történeti fejlődést; az utóbbi *Melancthon* átdolgozásában két

évszázadon át kedvenc kézikönyve marad az egyetemi oktatásnak. A XVI. század végétől az antik história így elveszíti kizárólagos uralmát és helyet ad mindenfelé az univerzális történeti studiumoknak.

A további változás a jogi-politikai szempontok érvényesülésében és a történeti segédtudományok: chronológia, genealógia, geográfia, numizmatika kibontakozásában áll. Ennek az iránynak képviselője Melanchton tanítványa, *Chyträus Dávid*, a rostocki egyetemen. A tanítás programja általában a következő: Livius, Caesar, Sallustius, Herodotos és Thucydides nyelvi és tartalmi fejtegetése után univerzális történeti áttekintés következik eredeti írók és Carion compendiuma alapján, a geográfiai szempontok különös kiemelésével. Sok helyen Justinus Epitoméját is magyarázzák, de a helyi történet jelentősége is előtérbe nyomul.

A XVII. század fordulóján a *helmstedti* egyetemen már történetelméleti előadásokat is tartanak (Methodus legendi, cognoscendique historiae...). Az antik história helyét középkori forrástanulmányok foglalják el. Bár sok helyen még a poétikával vagy etikával közös studium a történelem, jelentősége fokozatosan növekedik és tanszékei lassan önállóvá válnak. Így Helmstedten kívül Heidelbergben 1592 óta, majd Giessenben, Strassburgban, Rintelnben és Altdorfban.

A giesseni utasítások metodikai bevezetést, egységes történeti áttekintést, majd a római történet részletes tárgyalását követelik meg.

A jezsuita egyetemeken másképpen alakul a helyzet. Itt a tanítás meghatározott normák, a *Ratio Studiorum* alapján folyik. Fő az aristotelesi filozófia és a skolasztikus teológia. A történelem, mint az általános műveltség alapja, mint etikai példatár, a latin auktorok révén a gimnázium felső osztályaiba szorul, az egyetem munkarendjéből azonban kiesik. A protestáns egyetemeken ezzel szemben tovább tart a fejlődés. Történetelméleti kérdések — a históriának mint tudománynak helyzete, célja, jelentősége — kerülnek megvitatásra. A történetelméleti kutatások eredményeképpen különül el már a XVII. század fordulóján az egyháztörténet a világitól, de a reformáció gyakorlati szempontból is szükségesnek látja históriai igazolását a régi egyházzal szemben. Az egyháztörténet így a teológiai tanulmányoknak lesz lépcsőfoka. Az első egyháztörténeti tanszék Helmstedtben kerül betöltésre a XVI. század végén.

A harmincéves háború megakasztja a fejlődést, sok helyen ismét a megmerevedett skolasztikus formák jutnak előtérbe. A westphaliai béke után az állami abszolútizmus kezd növekedni, főcél a gyakorlati államférfi kiképzése.

Az újabb fejlődést így a juristák indítják meg és szoros kapcsolatba hozzák a jogi és politikai életet történeti előzményeivel. Ennek az iránynak fő képviselője *Hermann Conring*; vezető szerepet a hallei és helmstedti egyetem játszik. A politikai átértékelés háttérbe szorítja a humanisztikus célokat és módszereket. Nem auktorok magyarázata vagy a kézikönyv felolvasása útján megy végbe az előadás, hanem önálló munka alapján formálja a tanár az anyagot. A közjogi kérdések előtérbe kerülnek, a tények okaik és hatásai

szerint csoportosulnak. Az antik história helyét a nemzeti és európai történelem foglalja el. A XVII. század második felében már alig van egyetlen történelmi tanszék nélkül. Sleidanus és Melancthon kompendiumai helyébe újak jönnek, a történet-földrajzi stúdiumok átvezetnek a statisztikába. A hallei egyetemen külön jogtörténeti, a königsbergin irodalomtörténeti előadások folynak.

A történelmi kutatás törvényei kialakulnak. Nagyon érdekes ebből a szempontból a jénai história-professzor, Struve székfoglaló beszéde: *De vitis historicorum*.

A XVIII. század nagy filozófiai és tudományos fellendülése a történelemben is érezteti hatását. Az egyetemes történelem teológiai szempontjai ekkor szorulnak teljesen vissza és ezzel kapcsolatban válik önálló tudományá az egyháztörténelem. A XVII. század végén Helmstedtben, Giessenben és Marburgban, majd Jénában és Heidelbergben van tanszéke.

A jezsuita egyetemeken sokáig nem változik a helyzet. A történelmi tanszék általában hiányzik, csak Salzburgban van némi nyoma, kapcsolatban az etikával. A XVIII. század elején azonban itt is előtérbe nyomul a *studium historicum*. A régi teológiai iskolázás helyét az állami hivatalnok és az udvari szolgálatot teljesítő nemesség kiképzése foglalja el.

A teológia és filozófia helyébe a politika, jogtudomány, modern történelem, földrajz, statisztika lép. A belső tanulmányi rendbe beavatkoznak az állami érdekek. A történelem először Freiburgban válik kötelező diszciplinává, azzal a császári kikötéssel, hogy ne skolasztikus módszerrel adják elő. Később Würzburgban, Ingolstadtban lesz rendes tantárgy, majd 1729-ben nagy ünnepélyességgel avatják rendes kollégiummá a bécsi és gráci egyetemen. Az egyetemi tanulmányok a gimnázium előkészítő munkáján épülnek fel. A tananyag itt az ó és új testamentum történeteiből, a négy monarchia, a császárok és pápák történetéből áll, az egyes klasszisoknak megfelelően.

Az egyetemeken részletező kritikai munka folyik főleg a protestáns tévedésekkel szemben. A tanítás rendszerét *Schwartz Ignác* atya készíti el; helyes kiválasztást, a földrajzi és kronológiai szempontok tekintetbevételét, a rendszeres tárgyalás után áttekintő összefoglalást, igazságra törekvést és pártatlanságot követel. *Schwartz* eszméi messze megelőzték korát; a gyakorlat sok kívánivalót hagyott hátra. Az egyetemeken túlságos részletező munka folyt, nem egyszer egy félszázad történetét sem tekintették át egy év alatt.

A XVIII. század vége a felvilágosodás és a teljes állami beavatkozás korszaka. A skolasztikus rendszerre ekkor méri a halálos csapást Van Swieten reformja és az egyháztörténelem is ekkor válik önálló teológiai diszciplinává. Az egyetemek történettanításában gyakorlati szempontok érvényesülnek; a cél nem a tudományos képzés, hanem a jó állambivatalnok kifermálása. Egyidejűleg azonban katolikus és protestáns egyetemeken egyaránt megindul az a mélyreható tudományos fejlődés is, amely Gattereren és Schläzeren keresztül átvezet a *saeculum historiae*-hoz, a XIX. századhoz.

Schérer műve egyike az utolsó évek legfigyelemreméltóbb pedagógia-történeti kísérletének. Adatainak bősége, szintetikus áttekintései, gazdag irodalmi repertóriuma alapvetővé teszik munkáját további kutatások számára, a história tanárai részére pedig a legmélyebb öncszmélet forrását nyújtják.

Ember István.

William S. Learned: The quality of the educational process in the United States and in Europe. New-York The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching. Bulletin number twenty. 1927, 133 l.

A külföld iskolaügyének tanulmányozása már a világháború előtt javában folyt. Így pl. az Egyesült-Államok közoktatásügyi hivatala, a *Bureau of Education*, évenként megjelenő vastkos kötetei (*Report*) rendszerint külön fejezetekben ismertették az idegen s főleg az európai országok közoktatásügyét. Ez a „nemzetközi oktatásügy“ gyűjtőneve alá foglalt mozgalom annyira megizmosodott, hogy érdekében 1914 szeptemberre Hágába a kormányok hozzájárulásával külön nemzetközi kongresszust hívtak össze, amelynek megtartását a háború, sajnos, felborította. Most, a tanítás és nevelés ügye iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés hatása alatt, ez az irány ismét feléled s biztatón terjeszkedik. Különböző országok tanerői újból kongresszusokba tömörülve vagy szakfolyóirataikban cserélik ki tapasztalataikat s vitatják meg az „új pedagógia“ égető kérdéseit, ami kölcsönös megtermékenyítéssel jár. Ebből az áramlatból ma már egy nemzet sem vonhatja ki magát az elszigeteltséggel járó hátrányok nélkül. Csattanó bizonyosság erre a világ egyik leghatalmasabb államának, Amerikának példája. Am ma már nem érhetjük be az anyagnak pusztá ismeretével, az iskolák szervezetére stb. vonatkozó adatoknak bármily hatalmas tömegével, hanem ennek a nyersanyagnak gyakorlati felhasználhatóságáról, elevehnél tételéről kell gondoskodni, ami okszerűen csak *összehasonlítás alapján* történhetik. Ezzel az eljárással válnak igazán szembe-tűnővé azok a különbségek, amelyek az egyes államok iskolaügye, a különböző iskolafajok szervezete, tanterve stb. között fennállanak, s ugyancsak ilyen alapon lehet megérteni s mérlegelni az iskolázás után az életben elért s az egész nemzet szellemi és közgazdasági életében megnyilatkozó eredményeket. Mindezekből végül leszűrhetők azok a tanulságok, amelyek minden ország sajátosságainak megóvása mellett üdvös újításokra ösztönözhetnek.

Ezoknak a fejtegetéseknek szellemében s a vázolt cél szolgálatában készült az előttünk fekvő Jelentés a Carnegie-alapítvány megbízásából, amely már több mint két évtized óta foglalkozik közoktatásüggyel is. A szerző külön-külön tárgyalja a közép- és a felsőoktatást s ezeken belül Német-, Francia- s Angolország megfelelő intézményeit; majd egybeveti ezeket az amerikaiakkal, végül szóvá teszi az amerikai oktatásügyet európai megvilágításban és megállapítja az ebből leszűrődő kívánságokat. A 4 oldalra terjedő Előszó tömören és tanulságosan foglalja össze a füzet tartalmát. Elmondja, hogy az Egyesült-Államok közép- és felsőiskolaügye a két utolsó évtized alatt nagyot haladt, főleg extensiv irányban. Az iskolák és könyvtárak rohamosan